

Эмануіл ЮФЕ

ГЭТА ТВАЯ ГІСТОРЫЯ, БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАЎНАСЦЬ!

«Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе», Беларуская навука, 2008.

Пасля таго, як у 1991 годзе Рэспубліка Беларусь набыла сваю дзяржаўнасць, узрасла цікавасць да гісторыі беларускай дзяржаўнасці сярод шырокіх колаў грамадскасці нашай краіны. Асаблівы інтарэс, у першую чаргу сярод моладзі, праяўляецца да яе гісторыі ў XX стагоддзі.

Менавіта гэтым можна тлумачыць актуальнасць «Нарыса гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе», які выйшаў у пачатку 2009 года (хоць падпісаны ў друк 28 снежня 2008 года) у выдавецтве «Беларуская навука» пад рэдакцыяй акадэміка-сакратара НАНБ, дырэктара Інстытута гісторыі НАНБ А. А. Кавалені.

На аснове аналізу гістарыяграфіі дадзенай надзвычай важнай і вельмі актуальнай праблемы айчыннай гісторыі і іовых крыніц аўтарскі калектыў паспрабаваў асэнсаваць і адлюстравачь складаны працэс генезісу беларускай дзяржаўнасці ў XX стагоддзі: ад выпрацоўкі ідэі да яе практычнай рэалізацыі.

У апошнія дзесяцігоддзе ў нашай рэспубліцы і за яе межамі апублікаваны шэраг змястоўных прац па гісторыі беларускай дзяржаўнасці XX стагоддзя. Сярод іх трэба назваць такія даследаванні, як манаграфіі В. А. Круталевіча «История Белоруссии: становление национальной державности (1917—1922 гг.)» (Мн., 1999); У. Ф. Ладысева і П. І. Бригадзіна «На пераломе эпох: станаўленне беларускай дзяржаўнасці (1917—1920 гг.)» (Мн., 1999); «Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917—1939 гг.)» (Мн., 2003); С. С. Рудовіча «Час выбару: Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе» (Мн., 2001); М. П. Касцюка «Большевнестская система власти» (М., 2002); калектыўная праца У. К. Коршука, Р. П. Платонава, І. Ф. Раманоўскага, А. Г. Багдановіч «Государственность Беларуси: проблемы формирования в программах политических партний» (Мн., 1999); зборнікі матэрыялаў «Беларуская дзяржаўнасць: вопыт XX стагоддзя». (Мн., 2004); «Актуальныя праблемы станаўлення і развіцця беларускай дзяржаўнасці». Ч.1—2. (Мн., 2009).

Чым жа адрозніваецца ад гэтых навуковых прац «Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе»?

Па-першае, раней у айчыннай гістарыяграфіі не было спроб адказу супрацоўнікаў Інстытута гісторыі НАН Беларусі на шматлікія пытанні, звязаныя з навуковым асэнсаваннем палітычнай гісторыі Беларусі XX стагоддзя.

Па-другое, у адрозненне ад 6-томнай «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» і 18-томнай «Беларускай энцыклапедыі» ў ім дадзена сваё вызначэнне такой навуковай катэгорыі, як «**нацыянальная ідэнтычнасць**». На думку аўтарскага калектыву, «**гэта канкрэтная эмацыянальна-псіхалагічная, палітыка-ідэалагічная і культурная пазіцыя як асобных індывідаў, так і этнічнай групы ў цэлым ва ўспрыняцці сябе ў навакольным свеце, якая выяўляецца ў прыняцці імі рашэнняў ва ўсіх сферах гістарычнай дзейнасці**».

Па-трэцяе, аўтарам у цэлым удалося прасачыць гістарычную ўзаемасувязь і пераемнасць паміж ідэяй дзяржаўнасці, інтарэсамі палітычных партый і практычнымі крокамі, супольнымі намаганнямі, дзейнасцю беларускага народа на шляху да набыцця ўласнага суверэнітэту ў XX стагоддзі. Нельга не згадзіцца з думкай, што найноўшая гісторыя Беларусі ў гэты перыяд часу пацвердзіла класічную антычную ідэю: гісторыя належыць народу, але яе рухальнай сілай з'яўляюцца нацыянальныя кіраўнікі, якія вядуць краіну ў будучыню.

Па-чацвёртае, новымі падыходамі да даследавання гэтай вельмі складанай праблемы. У сувязі з гэтым ва «Уводзінах» адзначаецца:

«Распрацоўваючы складаныя пытанні эвалюцыі тэорыі і практыкі руху беларусаў да суверэнітэту і незалежнасці, аўтарскі калектыў імкнуўся па магчымасці ўлічыць увесь спектр існуючай гістарыяграфічнай думкі. Гэтаму садзейнічала тэарэтыка-метадалагічная база, якая была пакладзена ў аснову працы. У філасофскіх адносінах аўтары арыентаваліся на плюралістычныя прынцыпы ўсеагульнага ўзаемадзеяння і шматфактарнасці, згодна з якімі ўсе гістарыяграфічныя творы з'яўляюцца для даследчыка роўнакаштоўнаснымі».

Па-пятаяе, новай трактоўкай прычын выключэння з Беларускай рэспублікі Віцебскай, Смаленскай і Магілёўскай губерняў 16 студзеня 1919 года — гэта праз два тыдні пасля абвясчэння Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі. Менавіта такое рашэнне прыняў пленум ЦК РКП(б).

У беларускай гістарычнай літаратуры распаўсюджаны тэзіс, што такое рашэнне было прадиктавана прычынамі знешнепалітычнага характару. На падставе грунтоўнага вывучэння матэрыялаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь і шэрага расійскіх архіваў даследчык У. Ф. Ладзеўскі заключыў, што матэрыялы Асобай нарады Наркамата дзяржкантролю РСФСР сведчаць, што рашэнне пленума ЦК РКП(б) аб перадачы Расійскай Федэрацыі трох усходніх губерняў было прадиктавана ў першую чаргу прычынамі эканамічнага характару. Ва ўмовах пачатку грамадзянскай вайны, пераходу да палітыкі харчразвёрсткі асноўнай праблемай для савецкай улады была харчовая. Выпадзенне з гаспадарчага разліку Віцебскай, Магілёўскай і Смаленскай губерняў стварыла дадатковыя цяжкасці для функцыянавання традыцыйных гаспадарчых сувязей заходніх губерняў з Цэнтрам.

Па-шостае, даследаваннем пытання «Беларуская дзяржаўнасць і геапалітычныя працэсы канца XX — пачатку XXI стагоддзя» (аўтар параграфа — акадэмік НАНБ М. П. Касцюк).

Па-сёмае, спробай раскрыць сутнасць распаду СССР у снежні 1991 года. У «Заклучэнні» адзначаецца:

«Гістарычны працэс ліквідацыі СССР па змесце быў распадам, а па форме — развалам».

Па-восьмае, у рэцэнзуемай кнізе дадзены аналіз станаўлення і развіцця прэзідэнцкай формы кіравання.

Аўтары «Нарыса гісторыі беларускай дзяржаўнасці» ўзбагацілі гістарычную навуку новымі цікавымі фактамі, думкамі і высновамі.

Так, асвятляючы пытанне «Ідэя беларускай дзяржаўнасці ў праграмах і дзейнасці палітычных партый і арганізацый у пачатку XX стагоддзя», М. С. Шашкевіч падкрэслівае:

«Ініцыятарамі рэалізацыі ідэі беларускай нацыянальнай дзяржаўнасці ў гэты час былі дзеячы беларускіх палітычных партый і арганізацый. Яны прытрымліваліся ідэі стварэння нацыянальна-тэрытарыяльнай аўтаноміі Беларусі ў граніцах Расійскай федэратыўна-дэмакратычнай дзяржавы.

...За гэтыя гады ідэяна выкрышталізаваліся асноўныя напрамкі беларускага грамадска-палітычнага руху, якія ў сваіх праграмных дакументах сфармулявалі ідэю беларускай дзяржаўнасці».

Нарэшце чытачы могуць пазнаёміцца з доўгачаканай аб'ектыўнай высновай С. М. Хоміча аб сутнасці і характары Літоўска-Беларускай ССР як дзяржаўнага ўтварэння:

«Літоўска-Беларуская ССР не з'яўлялася паўнацэннай дзяржавай. Урад ЛітБел, яго дзяржаўныя ўстановы падпарадкоўваліся ў сваёй дзейнасці адпаведным органам РСФСР. Самастойнасць была фіктыўнай, улада ўрада ЛітБел абмежаванай. Усе прынцыповыя рашэнні ў абавязковым парадку першапачаткова зацвярджаліся ЦК РКП(б). Літоўска-Беларуская ССР цалкам залежала ад Савецкай Расіі ў эканамічных і ваенных адносінах».

Прынцыпова важнымі з'яўляюцца наступныя заключэнні У. Ф. Ладысева:

«Такім чынам, утварэнне беларускай дзяржаўнасці для савецкага кіраўніцтва было прадыхтавана прычынамі ў першую чаргу ваенна-палітычнага характару...

Паўторнае абвяшчэнне ССРБ 31 ліпеня 1920 года з'явілася аб'ектыўна абу-моўленым працэсам. З аднаго боку, гэта было прадаўжэннем практычнай рэалізацыі курса на самавызначэнне беларускай нацыі, што адстойваў у гады вайны А. Чарвякоў, які ўзначальваў савецкі аддзел Заходняга фронту, і яго аднадумцы. З другога боку, гэта было фактычнае прызнанне савецкім кіраўніцтвам памылковасці стварэння ЛітБел, якая юрыдычна перастала існаваць пасля заключэння расійска-літоўскага дагавора 12 ліпеня 1920 года».

Важную выснову робіць В. Г. Мазец пры даследаванні пытання «Асаблівасці нацыянальна-дэмаграфічных працэсаў у 1945—1959 гадах». Ён адзначае:

«На аснове аналізу нацыянальна-дэмаграфічных працэсаў у 1945—1959 гадах была ўстаноўлена заканамернасць, у адпаведнасці з якой масавыя знешнія міграцыйныя насельніцтва, якія адбываліся ў разглядаемы перыяд, прыводзілі да размывання этнічнай структуры насельніцтва беларускіх гарадоў. З аднаго боку, гэта садзейнічала ўмацаванню дзяржаўнасці ў форме СССР, з другога — прыводзіла да аслаблення нацыятворчай асновы беларускай дзяржаўнасці».

Даследуючы беларускую дзяржаўнасць у ракурсе геапалітычных працэсаў на мяжы XX—XXI стагоддзяў, М. П. Касцюк раскрывае спецыфіку гэтага працэсу:

«Падпісанне Белавежскіх пагадненняў, згодна з якімі быў скасаваны саюжны дагавор 1922 года і ўтворана СНД, адбылося на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Гэта з'явілася сведчаннем яе актыўнай ролі ў развіцці геапалітычных працэсаў на постсавецкай прасторы. Аднак у аднаўленні суверэнітэту беларускага народа мелася і свая спецыфіка. Палітычныя акты па яго ўсталяванні спалучаліся з захадамі па ўзнаўленні этнічных адметнасцей, вяртанні гістарычнай памяці і нацыянальнай свядомасці беларусаў, распаўсюджанні іх мовы, звычаяў і традыцый».

Рэспубліка Беларусь, якая ўзнікла на аснове Беларускай ССР як унітарная дэмакратычная сацыяльная дзяржава, адразу аб'явіла аб сабе і разам з суседзямі — Расійскай Федэрацыяй і Украінай выступіла ініцыятарам у развіцці дзяржава-творных працэсаў на постсавецкай прасторы. Пры гэтым яе шлях ад парламенцкай рэспублікі да прэзідэнцкага праўлення адпавядаў агульнай тэндэнцыі ў развіцці дзяржаўнасці еўрапейскіх народаў».

Вельмі важна, што ў рэцэнзуемай кнізе прасочваецца імкненне яе аўтараў паказаць сувязь грамадска-палітычнага жыцця з працэсам станаўлення і развіцця беларускай дзяржаўнасці. У чацвёртым раздзеле «Палітычная рэчаіснасць у БССР у 1920—1930-я гадах XX стагоддзя» адзначаецца:

«У агітацыйна-прапагандысцкай рабоце ў гэты час асабліва ўвага звярталася на пазіцыі найбольш вядомых людзей і творчых аб'яднанняў Беларускай ССР. Яны падвяргаліся асабліва жорсткай апрацоўцы і націску з мэтай дабіцца падтрымкі партыйнай лініі і прынятых рашэнняў. Гэта было тым больш важна, што кіраўніцтва Кампартыі Беларусі не адважвалася на адкрыты судовы працэс у сувязі з аб'яўленай, а фактычна сфабрыкаванай, як цяпер вядома, справай «Саюза вызвалення Беларусі».

Даследчык правамерна акцэнтуюе ўвагу на трансфармацыі грамадска-палітычнага жыцця ў Беларускай ССР у 1930-я гады адносна дзяржаўнасці беларускага народа. Калі ў іх пачатку яшчэ закраналіся пытанні беларускай дзяржаўнасці, асабліва ў сувязі са сфабрыкаваным «Саюзам вызвалення Беларусі», то затым, ужо ў сярэдзіне 1930-х гадоў, гэты напрамак грамадскай думкі амаль знік.

Значную цікавасць уяўляе даследаванне грамадска-палітычнай актыўнасці насельніцтва БССР у 1944—1964 гадах, калі аднавіўся перапынены Вялікай Айчыннай вайной працэс развіцця беларускай дзяржаўнасці.

У 1944—1953 гадах асабліва моцным пераследам і ганенням падверглася інтэлігенцыя — самая адукаваная частка грамадства, якая найбольш здольная генерываць ідэі яго абнаўлення і падрыхтаваць яго да разумення неабходна-

сці перамен. Пачатак пераследу паклала пастанова ЦК ВКП(б) «Аб часопісах «Звезда» і «Ленинград», якая выйшла 14 жніўня 1946 года і была адменена на пасяджэнні Палітбюро ЦК КПСС 20 кастрычніка 1988 года.

Аўтар параграфа «Грамадска-палітычнае жыццё (1944—1953)» М. Б. Несцяровіч на падставе вывучэння матэрыялаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь прыводзіць цікавыя канкрэтныя факты з літаратурнага і навуковага жыцця таго часу.

Так, за 1944 год — першую палову 1946 года Галоўліт пры Савеце Міністраў БССР у парадку папярэдняга кантролю «па прычынах палітычнага і ідэалагічнага характару» не дапусціў да выдання 46 твораў мастацкай і публіцыстычнай літаратуры (у тым ліку аповесць і два раманы Кузьмы Чорнага), не дазволіў для перадачы па радыё 7 інфармацый і матэрыялаў.

Чытачы даведаюцца, што ў 1946 годзе партыйнае кіраўніцтва БССР выступіла з рэзкай крытыкай шэрага «ідэйна ўбогіх» твораў беларускіх пісьменнікаў: «Жыў на свеце Лявон», «Свае людзі» І. Гурскага, «Журба і Монцік» А. Алешкі, «Балбатун» Я. Маўра. На партыйных сходах у партарганізацыях быў моцна раскрытыкаваны «антыпартыйны ўчынак» прафесара А. Р. Жэбрака — вядомага беларускага генетыка і селекцыянера, акадэміка і прэзідэнта АН БССР (у маі—лістападзе 1947 года), «які выступіў з паклёпам на савецкіх вучоных на старонках аднаго рэакцыйнага амерыканскага часопіса». Пазней ён быў вызвалены ад абавязкаў прэзідэнта Акадэміі навук БССР.

Рэзка крытыкаваліся не толькі «ідэалагічна шкодныя» творы пісьменнікаў і працы вучоных, але і творы тэатральнага мастацтва, музыкі, кіно. У прыватнасці, была забаронена і знята пастаноўка ў тэатрах рэспублікі п'еса «Мілы чалавек» К. Крапівы.

Шмат цікавага і карыснага знойдуць чытачы, калі прачытаюць параграфы «Нацыянальна-дзяржаўная палітыка ў 1920—1930-я гады» і «Нацыянальна-дзяржаўная палітыка (1944—1953 гадоў)».

Аналізуючы правядзенне гэтай палітыкі ў пасляваенныя гады, В. Г. Мазец прыходзіць да высновы, што разгортванне ў СССР ідэалагічнай барацьбы з любымі формамі нацыяналізму праявілася на практыцы ў крытыцы дзеячаў мастацтва за іх спробы асэнсавання гістарычнага мінулага сваіх народаў, што магло выклікаць абуджэнне і пашырэнне нацыянальнай самасвядомасці. Пад агонь ідэалагічнай крытыкі з боку партыйных органаў трапілі ў першую чаргу літаратуразнаўцы, пісьменнікі і гісторыкі.

Так, восенню 1945 года Бюро ЦК КП(б)Б «выявіла шэраг сур'ёзных памылак нацыяналістычнага характару» ў кнігах і артыкулах па гісторыі БССР, у прыватнасці ў прадмове сакратара ЦК КП(б)Б Ц. Гарбунова да 1-га выпуску «Гісторыі БССР».

Літаратуразнаўца М. Ларчанка быў абвінавачаны ў тым, што разглядаў развіццё беларускай літаратуры, «сціраючы межы паміж пісьменнікамі самых розных ідэйных напрамкаў, ставіў у адзін шэраг Яна Чачота і Кастуся Каліноўскага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча і Янку Купалу, Аляксандра Ельскага і Францішка Багушэвіча» і «не змог даць марксісцкую перыядызацыю літаратуры, галоўны ўпор рабіў на нацыянальныя моманты, адарваў гісторыю літаратуры ад гісторыі барацьбы класаў». Ю. Пшыркоў быў падвергнуты крытыцы за тое, што «не заўважаў працэсу размежавання сярод нашаніўскіх пісьменнікаў».

У пастановах ЦК Кампартыі Беларусі аб рабоце ССП БССР і рэдакцый літаратурна-мастацкіх часопісаў «Полымя» і «Беларусь» адзначалася:

«У шэрагу артыкулаў па гісторыі літаратуры часта аднабакова ацэньваліся і ўхваляліся ўсе нацыянальныя дзеячы і пісьменнікі мінулага, замоўчваліся слабыя і памылковыя моманты ў іх творчасці. Пры гэтым паняцці «дэмакрат», «асветнік», «патрыёт», насуперак гістарычнай праўдзе, прыпісваліся такім дзеячам памешчыцка-буржуазнай культуры, як В. Дунін-Марцінкевіч, Я. Чачот, А. Рьпінскі, Я. Баршчэўскі і інш.»

У партарганізацыях Беларусі на ўсіх узроўнях, на пасяджэнні Бюро ЦК КП(б)Б, на прадпрыемствах і ў ВНУ шырока разгарнулася абмеркаванне тэмы нізкапаклонства перад Захадам.

Так, у «Матэрыялах да справаздачнага даклада ЦК КП(б)Б XIX з'езду КП(б)Б» падкрэслівалася:

«У работах асобных літаратурных крытыкаў (Ларчанка, Пшыркоў, Перкін, Вольскі і інш.) у лік патрыётаў залічваліся скопам усе пісьменнікі і дзеячы культуры: ад ідэолагаў беларускага буржуазнага нацыяналізму Алесь Гаруна і Ядвігіна Ш. да выдатных паэтаў рэвалюцыйнай дэмакратыі: Купалы, Коласа, Алаізы Пашкевіч».

Адначасова ўказвалася, што ЦК Кампартыі Беларусі «разаблачыў у сваіх рашэннях нацыяналістычную тэорыю, нібыта свет культуры на Беларусь ішоў не з усходу, а толькі з захаду, а таксама падвергнута крытыцы нацыяналістычная тэорыя пра «залаты век», які нібыта перажывала Беларусь у сваім эканамічным, палітычным і духоўным развіцці у XIV—XVI стагоддзях».

Чарговая ідэалагічная кампанія супраць беларускіх пісьменнікаў была разгорнута ў 1951 годзе пасля з'яўлення ў газеце «Правда» артыкула «Супраць ідэалагічных скажэнняў у літаратуры». Як безыдэйныя былі раскрытыкаваны некаторыя вершы К. Буйло са зборніка «Світанне», вершы П. Броўкі «Шпак» і «Вярба пад вадою», М. Танка «Я не ведаю, хто ты» і «Дарагая мая», А. Куляшова «Зямля і мора» і «Зямля і неба», П. Глебкі «Смерць салдата», А. Русака «Асеннія напевы», якія былі прасякнуты пачуццём сапраўды шчырага патрыятызму, любові да сваёй роднай прыроды і роднай зямлі.

Сакратару ЦК Кампартыі Беларусі М. Гусараву ў студзені 1949 года была накіравана дакладная запіска пра стан літаратурнай і тэатральнай крытыкі. У ёй праводзілася выкрыццё касмапалітаў. Так, у літаратурнай крытыцы і літаратурна-разнаўстве былі абвешчаны антыпатрыётамі-касмапалітамі Л. Бэндэ, Л. Бараг, В. Гальперын, М. Смолкін, А. Кучар і Я. Герцовіч.

На падставе аналізу нацыянальна-дзяржаўнай палітыкі, якая ажыццяўлялася ў БССР на працягу 1944—1953 гадоў, даследчык В. Г. Мазец прыйшоў да наступных важных высноў:

«У правядзенні нацыянальнай палітыкі ў БССР у 1944—1953 гадах адбыліся пэўныя змены ў параўнанні з 30-мі гадамі. Так, на змену барацьбе з нацдэмамі, якой характарызавалася нацыянальна-дзяржаўная палітыка ў даваенны перыяд, у 1944—1953 гадах прыходзіць барацьба супраць любых формаў нацыяналізму: беларускага, польскага, яўрэйскага і інш., мэтай якой з'яўлялася нівеліроўка нацыянальных адметнасцей».

Прыемна здзіўляе велізарнае кола крыніц, якія выкарыстаў даследчык М. Б. Несцярковіч пры напісанні параграфу «Сістэма органаў дзяржаўнай улады і кіравання (1954—1964 гадоў)». Гэта не толькі фонды Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці, але і стэнаграфічная справаздача пятай сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР чацвёртага склікання (28—30 мая 1957 года), зборнік законаў СССР і ўказаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР (1938—1958 гадоў), збор законаў, указаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, пастаноў і распараджэнняў Савета Міністраў БССР за 1957 год, перыядычны друк таго часу, у тым ліку газета «Правда» і часопіс «Известия ЦК КПСС», шмат юрыдычных дакументаў, выступленні М. С. Хрушчова і М. А. Касыгіна, шэраг разнастайных манаграфій.

Усё гэта спрыяе добрай аргументацыі яго высноў. Нельга не згадзіцца з наступным заключэннем М. Б. Несцярковіча:

«Такім чынам, у 1954—1964 гадах у Беларусі, як і ва ўсім СССР, адбылася пэўная перабудова арганізацыйнай структуры дзяржаўнага кіравання ў напрамку яе дэцэнтралізацыі. Рэформы закранулі практычна ўсе найважнейшыя кіраўнічыя схемы, перш за ўсё кіраўніцтва народнай гаспадаркай. Адначасова рабіліся захады па паляпшэнні дзейнасці органаў дзяржаўнай улады і кіравання, у выніку

якіх яна стала адносна больш дэмакратычнай, у большай ступені адпавядаючай сусветным крытэрыям і стандартам. Аднак адначасова шэраг непрадуманых пераўтварэнняў прывёў да таго, што кіраўніцтва дзяржавай стала больш грувасткім. Пры гэтым сутнасць яго не змянілася. Гэта была некалькі мадэрнізаваная, змененая па форме, але ранейшая дырэктыўна-камандная мадэль кіравання, дэфармаваная «партыйным кіраўніцтвам». Таму неўспрымальнасць савецкай адміністрацыйна-каманднай сістэмы да кардынальных рэформаў з'яўлялася заканамернасцю яго развіцця. З адстаўкай Хрушчова завяршыўся перыяд спроб кардынальных рэформаў у сістэме органаў дзяржаўнай улады і кіравання другой паловы 50-х — першай паловы 60-х гадоў».

Нягледзячы на шэраг вартасцей, рэцэнзуемая кніга, на жаль, не пазбаўлена недахопаў.

Па-першае, яна не завершана. Некаторыя раздзелы носяць фрагментарны характар, адсутнічае адзіная канцэпцыя і лагічная ўзаемасувязь паміж рознымі параграфамі. Гэта прызнае і сам аўтар «Уводзін» М. У. Смяховіч, падкрэсліваючы:

«Зразумела, дасведчаны чытач заўважыць, што некаторыя праблемы, звязаныя з рухам беларусаў да набыцця ўласнай дзяржаўнасці ў XX стагоддзі, не знайшлі свайго адлюстравання ў падрыхтаванай працы. Гэта тлумачыцца тым, што агульнае выкананне задання па ўсіх тэматычных аспектах запланавана на 2000 год. Таму на момант падрыхтоўкі «Нарыса» да друку даследаванне асобных тэм не было завершана».

Па-другое, уважлівы чытач ужо заўважыў, што ў рэцэнзуемым выданні і ў будучай калектыўнай манаграфіі адсутнічае і будзе адсутнічаць вельмі важная, вострая і прынцыпова патрэбная тэма «Беларуская дзяржаўнасць у перыяд Вялікай Айчыннай вайны ў разуменні вышэйшага кіраўніцтва СССР і беларускіх калабарцыяністаў».

Па-трэцяе, у падобных выданнях спачатку прыводзіцца гістарыяграфія і крыніцазнаўчая база, а потым даецца сам тэкст. У рэцэнзуемай кнізе ўсё наадварот. Аўтар кожнага параграфа дае свой гістарыяграфічны агляд. У выніку атрымаліся неаднаразовыя паўторы адной і той жа літаратуры.

Па-чацвёртае, вельмі дзіўна, што аўтары «Нарыса гісторыі дзяржаўнасці Беларусі», за рэдкім выключэннем, не выкарысталі ўспаміны і выступленні партыйных і дзяржаўных дзеячаў БССР, у прыватнасці, тых, якія ўзначальвалі Цэнтральны Камітэт Кампартыі Беларусі. Я маю на ўвазе Вікенція Сямёнавіча Міцкевіча-Капсукаса, Вацлава Антонавіча Багуцкага, Аляксандра Мікалаевіча Асаткіна-Уладзімірскага, Аляксандра Іванавіча Крыніцкага, Яна Барысавіча Гамарніка, Мікалая Фёдаравіча Гікалы, Аляксея Аляксеевіча Волкава, Панцеляймона Кандратавіча Панамарэнкі, Мікалая Іванавіча Гусарава, Мікалая Сямёнавіча Патолічава, Кірылы Трафімавіча Мазурава, Пятра Міронавіча Машэрава, Ціхана Якаўлевіча Кісялёва, Мікалая Мікітавіча Слюнькова, Яфрэма Яўсеевіча Сакалова, Анатоля Аляксандравіча Малафеева, Васіля Іванавіча Казлова, Сяргея Восіпавіча Прыгыцкага, Фёдара Анісімавіча Сурганова, Язэпа Аляксандравіча Адамовіча, Мікалая Мацвеевіча Галадзеда, Аляксандра Нікіфаравіча Аксёнава, Вячаслава Францавіча Кебіча, а таксама старшыню Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Мікалая Іванавіча Дземянця, Станіслава Станіслававіча Шушкевіча, Мечыслава Іванавіча Грыба, былога міністра замежных спраў Беларусі Пятра Кузьміча Краўчанкі. У іх матэрыялах змешчаны цікавыя і каштоўныя думкі і факты, якія непасрэдна датычацца гісторыі беларускай дзяржаўнасці ў XX стагоддзі.

Па-пятаяе, на старонках 184—185 ёсць недакладнасці і недасказанасці ў асвятленні візіту члена Рэўваенсавета Заходняга фронту І. Сталіна ў Мінск у 1919 годзе. Ён быў не толькі народным камісарам па справах нацыянальнасцей РСФСР, але яшчэ членам Палітбюро ЦК РКП(б) і прадстаўніком Усерасійскага Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта ў Савеце рабочай і сялянскай абароны.

Гісторыя павінна заставацца гісторыяй. І даследчык С. М. Хоміч павінен быў даць дакладную дату прыбыцця І. Сталіна ў Мінск, але ў параграфі «Літоўска-Беларуская ССР як дзяржаўнае ўтварэнне» не названы не толькі дзень, але і месяц. Між іншым, Сталін прыбыў у Мінск 13 ліпеня 1919 года і прабыў тут пяць дзён. Жыў ён у вагоне, які стаяў каля Аляксандраўскага вакзала. Адсюль выязджаў у напрамку Маладзечна ў часці 52-й (Заходняй) стралковай дывізіі, якая вяла баі з польскімі войскамі ў раёне Мінска. Апошні раз ён быў у Мінску, калі пачалося моцнае наступленне палякаў. Гэта здарылася 17 ліпеня 1919 года.

На асобных старонках рэцэнзуемай кнігі сустракаюцца фактычныя недакладнасці і граматычныя памылкі.

Так, на старонцы 123 сцвярджаецца:

«У час вайны (Першай сусветнай. — Э. І.) каля 2,5 млн. беларусаў у якасці бежанцаў пакінулі сваё месца жыхарства і апынуліся на Украіне і ў Расіі».

А вось што адзначаецца ў першым томе «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» (Мн., 1993):

«Паводле даных Народнага камісарыята ўнутраных спраў РСФСР, на 11.5.1918 года ў Расіі жыло 2 292 395 бежанцаў з Беларусі, у тым ліку беларусаў і рускіх 2 059 857».

На старонцы 220 чытаем:

«Другая сесія ЦВК БССР (люты 1921 года) зацвердзіла раўнапраўе чатырох моў і ўхваліла палітыку Наркампроса...»

Не ўсякі чытач здагадаецца, што гаворка ідзе аб беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай мовах.

Дарэчы, замест слоў «яўрэй», «яўрэйскі», «яўрэйская» на многіх старонках кнігі ўжываюцца тэрміны «габрэй», «габрэйскі», «габрэйская», якія, на мой погляд, ужываць немэтазгодна.

На 337-й старонцы ў тэксце гаворыцца аб кнізе Г. Карзенкі, а спасылка дадзена на яго артыкул «Нацыянальныя працэсы ў беларускай навуцы 40—90-х гадоў», змешчаны ў кніжцы «Нацыянальныя меншасці Беларусі» (Мн., 1996). Ч.2.

У рэцэнзуемай кнізе сцвярджаецца, што насельніцтва Беларусі ў яе сучасных межах у пачатку 1941 года складала 9, 2 млн. чалавек (стар. 338). На самай справе, дакладная лічба — 9 млн.183 тысячы чалавек.

На старонцы 384 чытаем:

«Так, восенню 1945 г. Бюро ЦК КП(б)Б «выявіла шэраг сур'ёзных памылак нацыяналістычнага характару» ў кнігах і артыкулах па гісторыі БССР, у прыватнасці ў прадмове былога сакратара ЦК КП(б)Б Ц. Гарбунова да 1-га выпуску «Гісторыі БССР»...»

Тут неапраўдана ўжываць тэрмін «былога сакратара ЦК КП(б)Б», таму што ў час крытыкі і пасля яе — у 1941—1947 гадах Цімафей Сазонавіч Гарбуноў заставаўся сакратаром ЦК Кампартыі Беларусі.

На старонцы 211 гаворыцца аб працах «М. Кастюка», хоць па-беларуску трэба пісаць «М. Касцюка».

Прозвішча кіраўніка Яўрэйскага антыфашысцкага камітэта, забітага ў Мінску ў студзені 1948 года — С. Міхоэлс, а не «С. Міхаэлс», як пададзена на 398-й старонцы.

Нягледзячы на сваю незавершанасць, выданне «Нарыса гісторыі беларускай дзяржаўнасці: XX стагоддзе» — крок наперад у даследаванні гэтай складанай і важнай праблемы.

Нельга не згадзіцца з думкай аўтара «Заклучэння» М. У. Смяховіча, што ў беларускай гістарычнай навуцы была вырашана складанае пытанне кагерэнцыі: гісторыя дзяржаўнасці з'яўляецца тым галоўным праблемным полем наратыўнага асэнсавання, без якога немагчыма існаванне іншых яго адгалінаванняў.

Хочацца спадзявацца, што новае, больш завершанае выданне «Нарыса» ўсебакова і поўна даследуе «белыя плямы» ў гісторыі беларускай дзяржаўнасці.